

دهم جامعه شناسی

(رشته‌های علوم انسانی و معارف اسلامی)

از مجموعه رشادت

مؤلف: بهروز یحیی

زیر نظر اصغر حجازیان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند جان و خرد

کزین برتر اندیشه برنگذرد

بسیار خرسندیم که کتاب «جامعه‌شناسی دهم آیش» را تقدیم دانش‌آموزان رشته‌های علوم انسانی و معارف اسلامی می‌کنیم. این کتاب ابتدا مطالب جامعه‌شناسی پایهٔ اول دورهٔ دوم متوسطه را به صورت ساده و قابل فهم ارائه می‌دهد. در پایان، برای هر درس، تعدادی پرسش در نظر گرفته شده تا دانش‌آموز با پاسخ به آنها و مقایسه پاسخ‌ها با پاسخ‌نامه کتاب بر موضوع تسلط کامل یابد. دانش‌آموزان باید توجه داشته باشند که ترتیب مطالعه و پاسخ به پرسش‌ها باید رعایت شود. انتظار می‌رود کتاب حاضر، همهٔ نیازهای دانش‌آموزان کلاس دهم را که مایل به تحصیل در بهترین دانشگاه‌ها و بهترین رشته‌های کشور هستند، پاسخ‌گو باشد.

در این جا لازم می‌دانیم از مؤلف محترم آقای بهروز یحیی که کتاب را زیر نظر ناظر کیفی مجموعه آیش (آقای اصغر حجازیان) و دبیر مجموعه تألیف کرده‌اند تشکر کنیم. هم‌چنین از خانم‌ها محبوبه شریفی (حروفچین و صفحه‌آرا)، معصومه مقدم و بهاره خُدای (گرافیسرها) و مدیران و همکاران واحدهای حروفچینی، تولید و فروش سپاسگزاریم.

امیدواریم دبیران محترم درس جامعه‌شناسی و دانش‌آموزان و خانواده‌های عزیز آنها ما را با اعلام نظرات، پیشنهادهای و انتقادهای خود دربارهٔ این کتاب یاری فرمایند.

انتشارات مبتکران

فهرست

- ۷ درس اول: کنش‌های ما
- ۱۳ درس دوم: پدیده‌های اجتماعی
- ۱۹ درس سوم: جهان اجتماعی
- ۲۷ درس چهارم: تشریح جهان اجتماعی
- ۳۳ درس پنجم: جهان‌های اجتماعی
- ۳۹ درس ششم: پیامدهای جهان اجتماعی
- ۴۷ درس هفتم: ارزیابی جهان‌های اجتماعی
- ۵۵ آزمون ترم اول
- ۶۱ درس هشتم: هویت فردی و اجتماعی
- ۶۹ درس نهم: باز تولید هویت اجتماعی
- ۷۵ درس دهم: تغییرات هویت اجتماعی
- ۸۱ درس یازدهم: تحولات هویتی جهان اجتماعی «علل درونی»
- ۸۷ درس دوازدهم: تحولات هویتی جهان اجتماعی «علل بیرونی»
- ۹۳ درس سیزدهم: هویت ایرانی «هویت فرهنگی ایران»
- ۹۹ درس چهاردهم: هویت ایرانی «ابعاد جمعیتی و اقتصادی»
- ۱۰۷ آزمون ترم دوم

درس اول

کنش‌های ما

«آنچه انجام می‌دهیم»

تعریف کنش انسانی

ویژگی‌های کنش انسانی

- آگاهانه بودن
- ارادی بودن
- هدف دار بودن
- معنا دار بودن

پیامدهای کنش انسانی

- پیامدهای ارادی ← احتمالی بودن
- پیامدهای غیرارادی ← قطعی بودن

درس اول

کنش‌های ما

«آنچه انجام می‌دهیم»

در علوم انسانی به فعالیتی که انسان انجام می‌دهد «کنش» می‌گویند.

ویژگی‌های کنش انسانی

۱. آگاهانه بودن: یعنی وابسته به آگاهی آدمی است مانند سخن گفتن که با توجه به آگاهی انسان صورت می‌گیرد.
۲. ارادی بودن: یعنی وابسته به اراده انسان است و اگر بدون اراده انسان صورت بگیرد کنش انسانی نیست مانند ضربان قلب، گردش خون، بسته شدن چشم در مواجهه با خطر که کنش محسوب نمی‌شوند.
۳. هدفدار بودن: یعنی هر کنشی با قصد و هدف خاصی صورت می‌گیرد.
۴. معنادار بودن: یعنی هر کنشی که از انسان سر می‌زند دارای معنایی است مثلاً دانش‌آموزی که در کلاس دست خود را بالا می‌برد معنای کار او اجازه خواستن از معلم است.

پیامدهای کنش انسانی

۱. پیامدهای ارادی که به اراده افراد انسانی یعنی خود کنشگر یا افراد دیگر وابسته است. این نوع پیامد احتمالی است یعنی ممکن است انجام بشود یا نشود.
۲. پیامدهای غیرارادی یعنی به اراده افراد انسانی بستگی ندارند و نتیجه طبیعی کنش هستند و قطعی می‌باشند مثلاً وقتی پنجره را باز می‌کنید هوای کلاس تغییر می‌کند.

۱. کنش را تعریف کنید. مثال بزنید.

۲. چهار مورد از ویژگی‌های کنش انسانی را نام ببرید.

۳. جدول زیر را کامل کنید.

فعالیت	انجام دهنده فعالیت
کار	کارگر، کارمند، کارگزار، کارفرما
①	عامل
فعل	②
③	کنشگر

۴. آیا فعالیت‌هایی مانند ضربان قلب، گردش خون و بسته شدن چشم در مواجهه با خطر کنش محسوب می‌شوند؟ چرا؟

۵. کدام گزینه کنش انسانی محسوب می‌گردد؟

۱) ضربان قلب ۲) گردش خون ۳) باز و بسته شدن مردمک چشم ۴) راه رفتن

۶. منظور از پیامدهای ارادی چیست؟ با ذکر مثال توضیح دهید.

۷. منظور از پیامدهای غیرارادی چیست؟ با ذکر مثال توضیح دهید.

۸. تفاوت پیامدهای غیرارادی با پیامدهای ارادی کنش انسان چیست؟

۹. پیامدهای ارادی و غیر ارادی هر یک از کنش‌های زیر را مشخص کنید.

پیامدهای غیر ارادی	پیامدهای ارادی		کنش
	وابسته به اراده دیگری	وابسته به اراده کنشگر	
			ورزش کردن
			سیگار و قلیان کشیدن
			رعایت حیا
			کنترل خشم

۱۰. پاسخ به پرسش امتحانی توسط دانش‌آموزان پیامد (احتمالی / قطعی) را به دنبال دارد.

۱۱. فردی دچار فراموشی شده است و نمی‌تواند خانه‌ی خود را پیدا کند. این مثال بیانگر کنش انسانی است.

۱۲. فردی به نادرست بودن کاری آگاه است ولی آن را انجام می‌دهد. این امر بیانگر آگاهانه بودن کنش انسانی است.

درست نادرست

۱۳. هدفدار بودن کنش انسانی به چه معناست؟ مثال بزنید.

۱۴. با ذکر مثال معنادار بودن کنش انسانی را توضیح دهید.

۱۵. منظور از آگاهانه بودن کنش انسانی چیست؟ مثال بزنید.

۱۶. منظور از ارادی بودن کنش انسانی چیست؟ مثال بزنید.

۱۷. انواع پیامد کنش انسانی را نام ببرید.

۱۸. مهم‌ترین ویژگی پیامدهای غیرارادی انسانی (قطعی / احتمالی) بودن آن است.

۱۹. سلامت بودن بدن انسان در صورتی که غذاهای سالم بخورد و ورزش کند چه نوع پیامدی است؟ چرا؟

۲۰. صحبت نکردن کودکان به کدام ویژگی کنش انسانی مربوط می‌شود؟

- ۱
- ۲
- ۳
- ۴
- ۵
- ۶
- ۷
- ۸
- ۹
- ۱۰
- ۱۱
- ۱۲
- ۱۳
- ۱۴

در علوم انسانی به فعالیتی که انسان انجام می‌دهد «کنش» می‌گویند.

آگاهانه بودن - ارادی بودن - هدف‌دار بودن - معنادار بودن.

۱) عمل ۲) فاعل ۳) کنش

خیر، زیرا با اراده انسان انجام نمی‌شوند.

گزینه «۴»

پیامدهای کنش‌هایی که به اراده افراد انسانی وابسته باشد پیامدهای ارادی می‌گویند مثلاً دانش‌آموزی که خوب درس خوانده است پاسخ به پرسش‌های امتحانی پیامد ارادی مطالعه اوست که به اراده خودش بستگی دارد.

پیامدهای کنش‌هایی که به اراده افراد انسانی وابسته نباشد پیامدهای غیرارادی محسوب می‌شود مثلاً وقتی شما در و پنجره اطاق را باز می‌کنید هوای کلاس تغییر می‌کند.

پیامدهای غیرارادی کنش انسان قطعی است یعنی حتماً انجام می‌شود ولی پیامدهای ارادی کنش انسان احتمالی است یعنی ممکن است انجام شود و ممکن است انجام نشود.

پیامدهای غیر ارادی	پیامدهای ارادی		کنش
	وابسته به اراده دیگری	وابسته به اراده کنشگر	
سلامت جسم		✓	ورزش کردن
بیماری‌های تنفسی و سرطان		✓	سیگار و قلیان کشیدن
احترام دیگران		✓	رعایت حیا
آرامش اعصاب		✓	کنترل خشم

احتمالی

آگاهانه

نادرست (این امر بیانگر ارادی بودن کنش انسانی است).

یعنی فعالیت‌های انسان با قصد و هدف خاصی انجام می‌شود اگرچه ممکن است همیشه به آن نرسد مثلاً فردی با هدف ماهیگیری به کنار رودخانه می‌رود ولی شاید نتواند ماهی بگیرد.

یعنی اینکه انسان با توجه به معنای کنش خود آن را انجام می‌دهد مثلاً وقتی دانش‌آموزی در کلاس دست خود را بالا می‌برد به معنای اجازه خواستن از معلم است.

۱۵

یعنی وابسته به آگاهی انسان است و بدون آن انجام نمی‌شود. مثلاً اگر ما آگاهی خود را نسبت به کلمات و معانی از دست بدهیم از گفتار باز می‌مانیم.

۱۶

یعنی تا اراده و خواست انسان نباشد، انجام نمی‌شود. مثلاً تا انسان اراده نکند راه نمی‌رود یا غذا نمی‌خورد.

۱۷

ارادی - غیرارادی

۱۸

قطعی

۱۹

غیرارادی زیرا وابسته به اراده انسان نیست و هر کس که این اقدامات را انجام دهد بالطبع چنین نتیجه‌ای را به دنبال دارد.

۲۰

آگاهانه بودن

درس دوم

پدیده‌های اجتماعی

«آنچه با هم پدید می‌آوریم»

درس دوم

پدیده‌های اجتماعی

«آنچه با هم پدید می‌آوریم»

- ❖ کنش اجتماعی نوعی کنش انسانی است که با توجه به دیگران انجام می‌شود. مانند پاسخ دادن به سلام دوست
- ❖ در کنش اجتماعی آگاهی و اراده کنشگر، ناظر به دیگران، ویژگی‌ها و اعمال آنهاست.
- ❖ کنش اجتماعی تنها در حضور فیزیکی دیگران صورت نمی‌گیرد. مانند رعایت چراغ قرمز در نیمه شب
- ❖ کنش‌هایی که در حضور دیگران ولی بی‌توجه به آنها اتفاق می‌افتد کنش اجتماعی محسوب نمی‌شوند. مانند تخیل کردن در کلاس درس
- ❖ به کنش اجتماعی و پیامدهای آن را «پدیده‌های اجتماعی» می‌گویند.
- ❖ کنش اجتماعی خردترین پدیده اجتماعی است و سایر پدیده‌های اجتماعی آثار و پیامدهای آن می‌باشند.
- ❖ هنجار اجتماعی، شیوه انجام کنش اجتماعی است که مورد قبول افراد جامعه قرار گرفته است.
- ❖ ارزش‌های اجتماعی آن دسته از پدیده‌های مطلوب و خواستنی هستند که مورد توجه و پذیرش همگان بوده و افراد یک جامعه نسبت به آنها گرایش و تمایل دارند.
- ❖ اگر کنش اجتماعی نباشد، هیچ هنجاری شکل نمی‌گیرد و هیچ ارزش اجتماعی محقق نمی‌شود.
- ❖ هنجارها و ارزش‌های اجتماعی بعد از اینکه از طریق کنش‌های اجتماعی تحقق پیدا کردند پدیده‌های «جامعه پذیری» و «کنترل اجتماعی را ضروری می‌سازند تا از طریق تعلیم و تربیت، تشویق و تنبیه، ارزش‌ها و هنجارها را به افراد منتقل کنند.
- ❖ افراد با عمل کردن براساس ارزش‌ها و هنجارها به آنها تداوم می‌بخشند.
- ❖ پدیده‌های اجتماعی را انسان‌ها در ارتباط با یکدیگر به وجود می‌آورند و از آنجا که افراد انسانی براساس آگاهی عمل می‌کنند، پدیده‌های اجتماعی معنادار هستند.
- ❖ پدیده‌های اجتماعی به مرور از انسان‌هایی که آنها را به وجود آورده‌اند مستقل می‌شوند و فرصت‌ها و محدودیت‌هایی را برای کنش‌ها و زندگی آنها ایجاد می‌کنند به طوری که احساس می‌کنیم پدیده‌های اجتماعی همانند «پدیده‌های طبیعی» هستند.
- ❖ همه پدیده‌های اجتماعی مانند پدیده‌های طبیعی محسوس نیستند.

۱. چرا پوشیدن لباس در موقعیت‌های مختلف متفاوت است؟

۲. راه رفتن نوعی کنش و تفکر نوعی کنش می‌باشد.

۳. منظور از کنش اجتماعی چیست؟ توضیح دهید.

۴. کنش اجتماعی تنها در حضور فیزیکی دیگران صورت می‌گیرد.

درست نادرست

۵. کدام یک از دو مورد زیر کنش اجتماعی محسوب می‌گردد؟

(الف) در کلاس درس بی‌توجهی به اطرافیان، در ذهن خود رانندگی کردن را تجسم می‌کنید.

(ب) وقتی در پشت چراغ قرمز، مقررات را رعایت کرده و توقف می‌کنید.

۶. آیا شعر زیر کنش اجتماعی محسوب می‌گردد:

هرگز وجود حاضر غایب شنیده‌ای
من در میان جمع و دلم جای دیگرست

۷. پدیده اجتماعی چیست و خردترین آن کدام است؟

۸. فردی به تنهایی و با صدای دلخواه در مکانی مطالعه می‌کند و فرد دیگری وارد می‌شود مطالعه او به یک

تبدیل می‌شود و او برای رعایت حقوق دیگران یعنی تحقق باید در حضور دیگران آرام مطالعه کند

(پیدایش))

۹. منظور از هنجار اجتماعی چیست؟

۱۰. منظور از ارزش اجتماعی چیست؟

۱۱. در صورت نبودن هیچ هنجاری شکل نمی‌گیرد و هیچ یک از ارزش‌های اجتماعی محقق نمی‌شوند.

۱۲. ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی بعد از اینکه از طریق کنش‌های اجتماعی تحقق پیدا کردن چه پدیده‌هایی را ضروری می‌سازند و از چه طریقی ارزش‌ها و هنجارها را به افراد منتقل می‌کنند؟

۱۳. منظور از «برونی‌سازی» و «درونی‌سازی» چیست؟

۱۴. جدول زیر را کامل کنید:

معیار	کوه	ساختمان اداری	وفای به عهد
نقش انسان‌ها در پیدایش آن	الف	ب	پ
معنادار بودن	ت	ث	ج
محسوس بودن	چ	ح	خ

۱۵. کدام یک از موارد زیر کنش اجتماعی محسوب نمی‌گردد؟

- (۱) تعارف کردن به دوست
 (۲) رعایت حق تقدم هنگام سوار شدن به مترو
 (۳) گفتگو با معلم در ذهن خود
 (۴) جواب سلام دوستی را دادن
 ۱۶. فردی به تنهایی در اتاقی سیگار می‌کشد و با ورود فرد دیگری سیگارش را خاموش می‌کند.

در این مثال، تحقق یک ارزش و پیدایش هنجار را مشخص نمایید.

- (۱) رعایت ارزش اجتماعی (پیدایش هنجار) - خاموش کردن سیگار (تحقق ارزش)
 (۲) رعایت پدیده‌ی اجتماعی (تحقق هنجار) - خاموش کردن سیگار (پیدایش هنجار)
 (۳) رعایت حقوق دیگران (پیدایش یک هنجار) - خاموش کردن سیگار (تحقق ارزش)
 (۴) رعایت حقوق دیگران (تحقق ارزش) - خاموش کردن سیگار (پیدایش هنجار)

۱۷. دو نمونه از کنش‌های اجتماعی محیط اطراف خود را بیان کنید.

۱۸. با ذکر مثال کنش اجتماعی که اراده آدمی ناظر به دیگران و اعمال آنهاست را بیان کنید.

۱۹. عبارت زیر مربوط به کدام گزینه است.

«شیوه کنش اجتماعی که مورد قبول افراد جامعه قرار گرفته باشد»

- (۱) پدیده‌ی اجتماعی (۲) هنجار اجتماعی (۳) ارزش اجتماعی (۴) جامعه‌پذیری

۲۰. افراد چگونه به ارزش‌ها و هنجارها تداوم می‌بخشند؟

پاسخ نامه

۱ زیرا در پوشیدن لباس دیگران را در نظر می‌گیریم

۲ بیرونی - درونی

۳ نوعی کنش است که باتوجه به دیگران انجام می‌شود و آگاهی و اراده کنشگر، ناظر به دیگران، ویژگی‌ها و اعمال آنهاست.

۴ نادرست

۵ گزینه «ب»

۶ خیر، زیرا با توجه به اینکه در میان دیگران می‌باشد ولی دلش در جای دیگری است.

۷ به کنش اجتماعی و پیامدهای آن «پدیده اجتماعی» می‌گویند و کنش اجتماعی خردترین پدیده اجتماعی است.

۸ کنش اجتماعی - یک ارزش - یک هنجار

۹ شیوه انجام کنش اجتماعی است که مورد قبول افراد جامعه قرار گرفته است.

۱۰ آن دسته از پدیده‌های مطلوب و خواستنی‌اند که مورد توجه و پذیرش همگان هستند و افراد یک جامعه نسبت به آنها گرایش و تمایل دارند.

۱۱ کنش اجتماعی

۱۲ جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی که از طریق تعلیم و تربیت، تشویق و تنبیه، ارزش‌ها و هنجارها را به افراد منتقل می‌کنند.

۱۳ به‌وجود آمدن پدیده‌های اجتماعی از طریق کنش اجتماعی را برون‌سازی و تأثیر پدیده‌های اجتماعی بر افراد و کنش اجتماعی آنها را درونی‌سازی گویند.

۱۴ الف: نقشی ندارد

ب و پ: نقش دارد

ت: فاقد معنا

ث و ج: دارای معنا

چ و ح: محسوس می‌باشند

خ: نامحسوس

۱۵ گزینه «۳»

۱۶ گزینه «۳»

۱۷ برخاستن از سر جای خود به هنگام ورود معلم - رعایت حق تقدم در هنگام سوار شدن به مترو

۱۸ آواز نخواندن در خیابان زیرا احتمال دارد دیگران به او اعتراض کرده یا با نگاه معناداری به او تفهیم کنند که خیابان جای خواندن آواز با صدای بلند نیست.

۱۹ گزینه «۳»

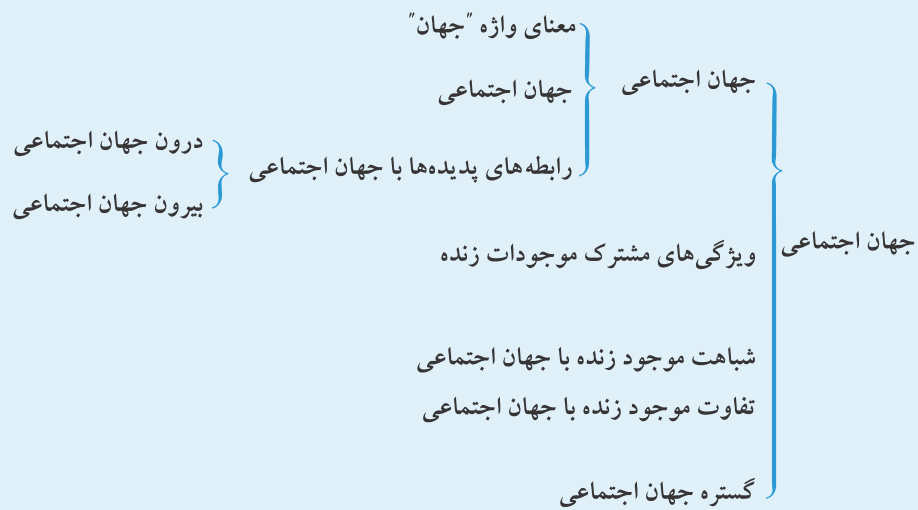
۲۰ با عمل کردن براساس آن ارزش‌ها هنجارها

آیش

درس سوم

جهان اجتماعی

«دنیای گسترده ما»

- ❖ جهان واژه‌ای است که معمولاً برای اشاره به مجموعه‌های بزرگ به کار می‌رود. مانند جهان طبیعت - جهان غرب
- ❖ جهان اجتماعی به مجموعه پدیده‌هایی که در محدوده زندگی اجتماعی انسان قرار دارند یا به عبارتی مجموعه پدیده‌های اجتماعی را می‌گویند
- ❖ ویژگی‌های موجود زنده:
 - داستن اندام و اعضای متفاوت
 - وابسته بودن اعضا و اندام‌ها به یکدیگر
 - در ارتباط با یکدیگر عمل کردن اعضا برای حفظ حیات موجود زنده
 - برخورداری از چینش و نظم مناسب برای تأمین هدف مشترک
- ❖ نظم از ویژگی‌های مهم جهان اجتماعی است.
- ❖ شباهت جهان اجتماعی با موجود زنده:
 - ۱. داشتن اعضای مختلف مانند موجود زنده
 - ۲. داشتن نظم بین اعضا در ارتباط با هم
- ❖ تفاوت جهان اجتماعی با موجودات زنده در این است که جهان اجتماعی پدیده‌ای ارادی و اعتباری است ولی موجود زنده پدیده‌ای تکوینی است.
- ❖ عضویت موجودات زنده و نظم آن‌ها تکوینی است یعنی براساس آگاهی و اراده اعضا به وجود نمی‌آید و با اراده اعضا هم تغییر نمی‌کند ولی عضویت در جهان اجتماعی و نظم میان اعضای آن با اراده و آگاهی انسان‌ها و با قرارداد آن‌ها شکل می‌گیرد.
- ❖ تفاوت دیگر موجود زنده با جهان اجتماعی در این است که موجودات زنده از طریق زاد و ولد، زندگی خود را در طول زمان تداوم می‌بخشند و ویژگی‌های خود را از نظر وراثت از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کنند در صورتی که در جهان اجتماعی از طریق انتقال فرهنگ تداوم پیدا می‌کند که این انتقال از طریق آموزش و تعلیم و تربیت صورت می‌گیرد.
- ❖ هرگاه یک نسل نتواند فرهنگ خود را حفظ کند یا نتواند آن را به نسل بعد منتقل کند یا جهان اجتماعی آن فرو می‌ریزد یا دگرگون می‌شود.
- ❖ جهان اجتماعی بیش‌تر شبیه یک بازی گروهی مثل فوتبال است.
- ❖ هر چیزی که با زندگی اجتماعی انسان ارتباط داشته باشد درون جهان اجتماعی قرار می‌گیرد. مانند احترام به قانون، خانواده، امنیت، صلح و...